

KOMPARATIVNA ANALIZA OBIČAJA ČUVANJA KRISTOVA GROBA U DALMACIJI I POLJSKOJ

IVO MIŠUR
Ladišina 15
HR-10000 Zagreb
ivo.misur@gmail.com

UDK 398.33
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno/Received: 9.12.2018.
Prihvaćeno/Accepted: 17.12.2018.

Iz opisa reakcije rimskih vojnika prilikom Uskrsnuća u Matejevu evanđelju razvila se liturgijska drama iz koje je nastao običaj čuvanja Kristova groba i padanja žudija. Čuvari Kristova groba su u pravilu kostimirani vojnici koji nekoliko preduskrsnih dana čuvaju improvizirani Kristov grob unutar crkve. Grob se čuva u stražama koje se smjenjuju u pravilnim intervalima. Ovaj običaj danas je najrasprostranjeniji u jugoistočnoj Poljskoj i Dalmaciji. Komparativnom analizom običaja i uniformi dalmatinskih žudija i Uskrsnih Turaka iz Poljske pokušala se utvrditi međusobna sličnosti i povezanost te tako definirati glavne elemente ovog običaja koji su postojali od njegovih samih početaka.

Ključne riječi: Čuvari Kristova groba, žudije, Uskrsni Turci, Uskrsni običaji

Porijeklo običaja

U Matejevu evanđelju (28:1-4) opisano je da je Isus nakon smrti položen u grob. U strahu da bi njegovi učenici mogli ukrasti tijelo, na zahtjev velikog svećenika i na Pilatovu zapovijed postavljeni su stražari. Žene koje dolaze u nedjeljno jutro posjetiti grob kako bi pomazale tijelo prema židovskom običaju prvi su svjedoci Uskrsnuća. Broj i imena žena koje su došle različiti su kod sva četiri evanđelista. Ivan spominje samo Mariju Magdalenu. Prema Mateju prazan grob su zatekle Marija Magdalena i druga Marija. Marko i Luka tvrde da su tri žene došle pomazati tijelo. Marija Magdalena i Marija, majka Jakovljeva su svjedoci u oba evanđelja. Treća žena je prema Luki bila Ivana, a prema Marku Saloma. Sva četiri evanđelista u svom izvještaju pišu o otkotrljanom grobnom kamenu. Jedino Ivan spominje da je odjeća u koju je bilo umotano Isusovo tijelo ostala u praznom grobu. Matej pak jedini opisuje samo Uskrsnuće i reakciju rimskih vojnika. Dogodio se potres, a s neba je sišao anđeo koji je otkotrljao nadgrobni kamen te sjeo na njega. Lice mu je bilo sjajno poput munje, a odjeća bijela poput snijega. Ova

nadnaravna pojava prestrašila je čuvare koji se pred njim počnu tresti od straha i onesvijeste se. Svećenički glavari podmićuju vojnike da kažu da su Isusovi učenici ukrali tijelo dok su oni spavali. Nije poznato da li su vojnici kažnjeni kao što je to bio običaj, ali svećenički glavari im obećavaju zaštitu ako ih Pilat bude prozivao.

U srednjem vijeku razvio se obred *Depositio Hostiae* na Veliki petak. Polaganje hostija na posebno predviđeno mjesto sklonjeno od pogleda imalo je simbolično značenje jer je to bio jedini dan u godini kad se nije smjela služiti Euharistija već se služila misa predposvećenih darova kada se dijelila pričest s hostijama posvećenima, dan ranije, na Veliki četvrtak. Nakon pričesti hostije su se ponovno sklanjale te su tek na Uskrsno jutro ponovno vađene. Mjesto gdje su hostije polagane smatrane su simboličnim Kristovim grobom. S vremenom se iz ovog običaja razvio običaj pokapanja križa (*Depositio crucis*). Ne zna se gdje se počeo prvo zakapati križ umjesto hostija, ali pretpostavlja se da je to bilo na području Lorraine i južne Njemačke. Hostija, a poslije križ su polagane u simbolički grob umotani u grobnu odjeću odnosno plašt. Na Uskrsno jutro križ bi se ponovno pokazao vjernicima (Woolf 1972: 7). Danas se u crkvama na Veliki petak križ ne sklanja već pokriva. Na Uskrsnu noć bi došlo do otkrivanja križa uz pjevanje *Gloria*. Za polaganje križa potrebno je bilo improvizirati grob unutar crkve. Prva imitacija groba zabilježena je u Constanci u Švicarskoj. S vremenom su u nekim crkvama izgrađeni trajni oltari-grobovi u koje se polagao križ. Uprizorenja posjete grobu bila su u Srednjem vijeku popularna u Engleskoj, Francuskoj i njemačkim zemljama (Hourihane 2012: 404).

U srednjem vijeku razvile su se liturgijske drame (*skazanja*, *prikazanja* ili *mirakuli*) koje su se prikazivale diljem katoličke Europe. Izvođene su su kako bi se običnom puku približila događanja iz Biblije te potaknula njihova suosjećanja i kajanje. Liturgijska drama se razvila iz dramskog obreda. Razlika između ovo dvoje je što liturgijski obred izvodi svećenik, dok liturgijsku dramu izvode i tumače glumci s glumačkim rekvizitima (Demović 1985: 244). U tekstu *Regularis Concordia* koji je napisan oko 970. stoljeću prvi put se spominje poznata Uskrsna drama *Visitatio sepulchri* o posjetu žena praznom Kristovom grobu nakon uskrsnuća koji ima uporište u biblijskim retcima (Fitzgerald i Sebastian 2012: 21). Drama se s obzirom na nastanak i okruženje u kojem se izvodi razvila na liturgijskom jeziku (Car-

Mihec 1997: 90). Tako se i *Visitatio sepulchri* razvila iz četiri rečenice koje su bile dio Uskrsnog obreda nazvanih skraćeno *Quem Quaeritis* (Koga tražite), a koja se temelji na razgovoru žena i anđela. U četiri rečenice postavlja se pitanje, dobiva se odgovor i zapovijeda se da se vijest proširi. Razgovor se vodi između anđela i tri Marije (Marija Magdalena, Djevica Marija, Marija, Lazarova žena)¹, iako u Markovu evanđelju anđeo postavlja retoričko pitanje ženama *Isusa tražite, Nazarećanina, Rasketoga?* (Mk 16,1-7) U nijednom kanonskom evanđelju nema razgovora između anđela i žena. Nakon izvođenja zapjevao bi se *aleluja*. Najstariji zapis *Quem Quaeritis* nađen je u benediktinskoj opatiji u St. Gallenu u Švicarskoj. U desetom stoljeću su dva zbora na različitim stranama crkve pjevala i dogovarala jedan drugom antifono ove četiri rečenice. Drame su se širile s crkvenim knjigama koje su prepisivanjima dospijevale u različite dijelove Europe (Batušić 1975: 59).

Iz obreda polaganje hostije odnosno križa u grob te izvođenja drame o posjetu praznom grobu i reakciji čuvara razvio se običaj čuvanja Kristova groba u svetom trodnevlju. U prošlosti je čuvanje Kristova groba bilo rašireno diljem Europe².

U Vrlici je krajem 19. stoljeća uveden običaj četrdesetosatnog štovanja hostije, takozvane kvarantore (*Quarant'Ore*)³. Ovaj se običaj njegovao tijekom svetog trodnevlja. Kršćani su već u 12. stoljeću od Velikog petka do Uskrsa molili četrdeset sati ispred tabernakula. Nije zabilježeno je li hostija bila izložena. Ovo štovanje proširilo se iz Milanske nadbiskupije po cijeloj Italiji i Europi (Hemmons 2010). U novije vrijeme njeguje se početkom svetog tjedna (cvjetnica, Veliki ponedjeljak i Veliki utorak). Moguće je da se običaj čuvanja Kristova groba uspješno ukorijenio zbog već postojećeg četrdesetosatnog štovanja, te se spojio s liturgijskom dramom. U Zmijavcima kod Imotskog čuvanje Kristova groba zvalo se kvarantore (Dragić 2009: 9).

1 *Interrogatio. Quem quaeritis in sepulchro, o Christicolae? Responsio. Jesum Nazarenum crucifixum, o caelicolae. Angeli. Non est hic; surrexit, sicut praedixerat. Ite, nuntiate quia surrexit de sepulchro*

2 Valja pripomenuti da se povijesni Kristov grob Jeruzalem također čuva. Potreba čuvanja Kristova groba u Jeruzalemu razvila se radi nesigurnosti izazvane Križarskim ratovima i činjenice da je grad često bio u rukama Muslimana.

3 Od Kristova umiranja na križu (petak 3 sata popodne) do Uskrsnog jutra (nedjelja) prošlo je četrdeset sati

Rasprostranjenost

Diljem Europe i svijeta uprizoruje se Kristova muka na Veliki petak gdje procesiju prate vojnici odjeveni u rimske uniforme što ne treba miješati s običajem čuvanja Kristova groba. Običaj kostimiranih čuvara Kristova groba je danas najrasprostranjeniji u jugoistočnoj Poljskoj i Dalmaciji, a održao se u pojedinim župama u Austriji, Mađarskoj, Litvi i Rumunjskoj. Običaj se iz Dalmacije proširio u u župu Vareš u Bosnu i Hercegovinu, a pravoslavne izbjeglice su u novije vrijeme običaj nastavile njegovati u Srbiji. Zanimljivo je da se običaj održao u područjima koja su bila pod austro-ugarskom vlašću te u pograničnom području.

Dalmacija

Najstarije dalmatinske *žudije* osnovane su u Metkoviću 1857. godine. Kasniji pučki učitelj Ante Glušćević tijekom boravka u sjemeništu u Loretu je vidio običaj te ga donio u rodno mjesto⁴. Iz Metkovića se običaj proširio na cijelu Dalmaciju, ali se vremenom zapustio. Zna se da se grob se čuvao u svim župama Imotske krajine (Dragić 2009: 9). U Sestrunju kraj Zadra 2017. godine običaj se obnovio nakon šezdeset godina (Anon1 2017). Grob se tamo čuvao od sredine 19. stoljeća do 1957. kada ga je svećenik ukinuo jer su žudije prema njegovom mišljenju odvlačile pozornost puka s liturgije.

Žudije za vrijeme obred Velikog četvrtka počinju čuvati stražu. Straža se mijenja u pravilnim vremenskim razmacima (petnaest ili trideset minuta) dvoje po dvoje ili četiri po četiri. Sudjeluju u procesiji na Veliki petak. Straža se čuva sve do Uskrsne noći. Kako se približava čas kad će se pjevati *aleluja*, simbolički objavljujući da je Krist uskrsnuo žudije znaju biti sve nediscipliniraniji (počinje lagano teturanje tijekom čuvanja groba). U nekim župama trajanje straže je sve kraće, a smjene straža sve ubrzanije. Negdje padaju samo žudije koje su na straži, a negdje padaju svi. U onim župama gdje padaju svi, pred objavu uskrsnuća sve žudije uđu u crkvu predvođeni vođom te se pridruže u čuvanju već postavljenim žudijama. Počinje teturanje koje biva sve izraženije te se kroz pola minute do minutu događa

4 Pošto je Metković po svemu sudeći izvorište ovog običaja u Dalmaciji valja ukazati pažnju na još jedan Uskrsni običaj u ovom mjestu. Za vrijeme procesije tijekom Velikog petka nosi se križ u većini župa, ali ga u Metkoviću u prirodnoj veličini i težini nosi zamaskirana osoba pod nazivom Šimun Cirenac. Identitet osoba koja se svake godine mijenja poznat je jedino svećeniku. Križ se obično nosi iz zavjeta te se potrebno predbilježiti i čekati nekoliko godina.

padanje žudija. Na podu leže dok zvone crkvena zvona objavljujući uskrsnuće. Nakon toga se dižu i užurbano bježe iz crkve pokazujući strah pred uskrslim Kristom⁵. U nekim crkvama je običaj da se žudije vrata i poklone grobu. U Vrlici se čuvari zovu *grobari* i kad Isus uskrsne ne padaju već izlaze pred crkvu. Čuvari Kristovog groba imaju lokalne nazive u Dalmaciji: žudije (Vodice, Metković, Opuzen); grobari (Vrlika), grobari i/ili čuvari Gospodinova greba (Okraj kod Drniša) stražari Kristova groba (Bjelovar, Imotski, Radobilja); stražari Božjega greba (Murter), uskrsne straže u Varešu (Dragić 2009: 30). U Vrgorcu grob čuvaju *rondari*⁶.

Bosna i Hercegovina

U župi Vareš postoji običaj čuvanja groba. Prvi zapis o tome seže u 1928. godinu. Pet čuvara odjevenih u odore rimskih vojnika i naoružano kopljima čuva grob od Velikog četvrtka do Uskrsa. Običaj su navodno donijeli rudari iz Dalmacije u vrijeme industrijske ekspanzije (Anon2 2016). Najsličniji običaji čuvanja groba onome u Varešu su u župi Sv. Mihovila na otoku Murteru (Dragić 2009: 31).

Srbija

Pravoslavci u Vrlici u Dalmatinskoj Zagori su njegovali običaj čuvara *Hristova groba*. Vrlika je jedina župa gdje postoje pravoslavni čuvari. Vrlički pravoslavni grobari su kao i vrlički katolički čuvari obučeni u narodne nošnje. Predaja je da ju je započeo svećenik koji je običaj vidio u Jeruzalemu. Druga predaja kaže da su čuvari čuvali narod za vrijeme obreda Velikog petka. Čuvari se sastaju na Veliki petak i biraju harambašu. Danas čuvari nose drvene, a prije su nošene prave puške. Kada bi pravoslavni i katolički Uskrs padali na isti dan, katolički i pravoslavni čuvari iz Vrlike bi se susreli, međusobno čestitali Uskrs te pohodili jedni drugima crkve, ostavljali milodare i pomolili se nakon čega bi svi zajedno zapjevali i zaplesali kolo. Srbi su ovaj običaj održavali do 1995. godine. Vrlički emigranti u Batajnici u Srbiji obnovili su ovaj običaj 2005. Te se redovito održava u crkvi Rođenja presvete Bogorodice s blagoslovom vladike sremskog Vasilija.. Čuvar može biti samo onaj koji je rođen u

5 Kao dijete sam nekoliko godina pristustovao *padanju žudija* u crkvi Gospe Karmelske u župi Bagalovići u mjestu Krvavac koje se odvijalo na ovaj način

6 Ronda tal. straža, patrola; rondar – stražar, žandar, redar; zajedno s poljarima bili su čuvari polja; čuvari sela koji su birani na Seoskim zborovima.

Vrlici ili u devet okolnih sela ili njihov potomak. Vrličko-batajnički običaj nalazi se na listi nematerijalnog kulturnog nasljeđa Republike Srbije (Malavrazić 2014). Običaj se 2012. godine vratio u Vrliku.

Mađarska

U grkokatoličkoj župi u Hajdúdorogu u sjevero-istočnoj Mađarskoj grob čuvaju Kristovi vojnici (*Krisztus katonák*). Hajdúdorogu je grad s većinskim grkokatoličkim pučanstvom u rimokatoličkom okruženju. Prvi spomen ovog običaja seže u 1896. godinu. Prema predaji donijele su ga izbjeglice s Balkana u 17. stoljeću. Tada je područje bilo pod vojnom upravom i vjeruje se da su prvo pravi vojnici čuvali grob. Kroz povijest je deset do dvanaest parova vojnika čuvalo grob. Jedino je osamdesetih godina prošlog stoljeća bilo pet do sedam parova. Danas osam parova vojnika čuva grob. Služiti mogu samo neoženjeni mladići. Vođa vojnika se naziva *káplár*. Vojnici su obučeni u crne uniforme i bijele košulje. Hlače su crne boje kao i kožne čizme. Na glavama nose crne krznene kape, a o pojasu su im sablje. Grob se čuva od Velikog petka do Uskrsne noći. Smjena straže događa se svakih pola sata. *Krisztus katonák* petanest minuta prije ponoći na Uskrs uđu u crkvu i svi poljube grob. Zatim kleknu na jedno koljeno okrenuti licima jedni prema drugima poredani u dva reda, skinu kapu i ukrste vrhove sablji sa nasuprotnim vojnikom. Običaj se nalazi na nacionalnoj listi mađarske nematerijalne baštine. Lokalno svećenstvo podržava njegovanje ovog običaja (Söptei 2016).

Poljska

U Poljskoj grob čuvaju Uskrsni Turci (*Turki Wielkanocne*) koji se ponegdje još nazivaju Božji grobari, Bugari, Čuvari, vatrogasci, Teutonski vitezovi, Kozaci, Rimljani, Vojnici, *Kilińszczacy*, *Kosynierzy*, *Kosciuszkowcy* i *Krakusy*. Običaj je danas najviše raširen u jugo-istočnoj Poljskoj u Podkarpackie vojvodstvu. Grob se također čuva u središnjoj Poljskoj (Wielkopolsce i Małopolsce vojvodstva) (Uličný 2017: 57).

Prvi spomen Uskrsnih Turaka je u dokumentu iz 1760. godine u kojem se traži novac za osnivanje Turaka u gradiću Przeworsku. Usmena predaja govori da je običaj nastao u 17. stoljeću kada su se vojnici poljskog kralja nakon slavne pobjede nad Turcima kod Beča 1683. vratili u selo na Veliki petak te ušli u crkvu obučeni u odore poražene turske vojske. Ova predaja svoje

korijene ima u selu Radomyśl (Mielec okrug). Također neke teorije govore da su prvi čuvari bili turski zarobljenici. Ova teorija dosad nije potkrijepljena dokazima u arhivskim izvorima, te je malo vjerojatna s obzirom da se bitka za Beč vodila od srpnja do rujna, a Uskrs je iduće godine bio 11. travnja. Neki poljski etnografi čuvanje groba povezuju s djelovanjem Reda Svetog groba u Poljskoj (Bożogrobców) koji su proširili štovanje Svetog groba. Ovaj red u Poljsku je došao 1163. u mjesto Miechowie (Uličný^{2011: 27}). Ako je ova teorija točna jezgra nastanka Uskrasnih Turaka je između Leżajska i Przeworska gdje je djelovao ovaj red.

Obje poljske teorije o nastanku ovog običaja lokalnog karaktera bivaju oborene dokazivanjem rasprostranjenosti običaja diljem Europe te nemogućnošću dokazivanja njihova čisto poljskog karaktera. Turci čuvaju grob od Velikog petka do Uskrsa. U nekim krajevima uobičajene su parade Turaka na dan Uskrsa ili Uskrsnog ponedjeljka, a uobičajeni su vatrometi, pucanje iz vatrenog oružja i bubnjevi.

Čuvari imaju vojnu hijerarhiju, svog vođu i činove koji su vidljivi po bojama na njihovim odorama (Gliwa 2017). Turci drže stražu i smjenjuju se. Vođa se zove *basza*⁷ i ima četiri pomoćnika (*kogutami*) (Anon3 2012). *Basza* u nekim župama ima bradu, koja je u novije vrijeme često umjetnu. *Dorda* skuplja novčane donacije od župljana za čuvare za okrijepu tijekom čuvanja straže. Postoje i *doktori* (liječnici) koji su najzabavniji pojedinci u redovima Turaka. Oni nakon Uskrsnuća plešu ispred crkve, zadirkuju i pozivaju djevojke i djecu na ples. U nekim župama Turci padaju nakon što svećenik objavi da je Krist uskrsnuo (Anon4 2013).

Među najstarije čuvare spadaju Turci iz Majdan Zbydniowski koji se spominju već 1848. godine. U Grodzisko Dolne i Grodzisko Gorne grob se čuva poslije 1863. godine. U Kleczewu su osnovani 1902. te se generacijama dužnost prenosila s oca a sina sve do 1996. kad su čuvanje preuzeli vatrogasci. U neke župe ovaj običaj je uveden između dva svjetska rata, a u neke osamdesetih godina 20. stoljeća. S obzirom na geografsku blizinu Poljske i Litve te njihove povijesne državnopolitičke veze čuvanje groba u Litvi ima zajedničke korijene s poljskim Uskrsnim Turcima.

7 Paša (turski: paşa) je počasna titula dodjeljivana visokim vojnim i civilnim dostojanstvenicima u političkom sustavu Otomanskog carstva, koja se stavljala iza vlastita imena (Mehmed-paša, Omer-paša).

Litva

U malom selu Pievėnai na sjeveru Litve održao se običaj čuvanja križa za Uskrs do danas. Prije Drugog svjetskog rata križ se čuvao diljem Litve, ali je običaj opstao jedino u ovom malom selu. Litvanska specifičnost su Uskrsni Židovi od kojih čuvari čuvaju drveno raspelo⁸ položeno na pod. Židovi su također kao i čuvari kostimirani. Čuvari križ počinju čuvati u Uskrsnoj noći. Uskrsni Židovi pokušavaju ući u crkvu tijekom mise, ukrasti križ i omesti vjernike i misu, dok ih čuvari brane. Borba traje sve do završetka mise i dok zadnji vjernik ne napusti crkvu. Nastavak slijedi idući dan na Uskrs tijekom jutarnje mise nakon koje čuvari obilaze oko crkve tri puta, a Uskrsni Židovi obilaze crkvu devet puta u suprotnom smjeru pokušavajući omesti procesiju. Čuvari su obučeni u vojne uniforme iz 19. stoljeća. Boje uniformi su crvene, zelene, plave i bijele. Ispod odora slično kao poljski čuvari nose crne kravate i bijele košulje. Na glavama su kape s križem, a naoružani su drvenim sabljama. Židovi su obučeni u šarene odore i nose maske na licima nalik karnevalskim (Pipas 2015). Biskup je 1926. godine zabranio ovaj običaj smatrajući da se njima izražava nepoštovanje prema Uskrsima (Anon5). Običaj se ipak održao, ali porijeklo nije poznato.

Ne može se utvrditi porijeklo običaja u župama u Austriji, Rumunjskoj i Švicarskoj.

Austrija

U malom austrijskom selu Grödig očuvao se običaj čuvanja groba. Šest je čuvara (*Grabsteher*) koji svi moraju biti neoženjeni mladići. Smjenjuju se svakih trideset minuta u straži koja djeluje od Velikog petka do Uskrsa. Mladići nose uniforme lokalnog streljačkog kluba (*Grödiger Schützenkompanie*) (Gerlinde 2017). Banatski Bugari

Bugarska dijaspora u Rumunjskoj također čuva običaj *Buđenja Isusa u grobu*. Banatski Bugari su rimokatolici. Njihovi vojnici su djeca odjevena u tradicionalne Bugarske nošnje. Vojnici dolaze do groba na Veliki petak u tri sata popodne (vrijeme isusove smrti). Grob čuvaju vojnici u parovima po tri minute. Smjena straže vrši se uz nadzor trećeg vojnika (Uzun i Petcov 2010: 4).

⁸ Ovdje je očito da se običaj razvio iz *Depositio crucis*

Švicarska

U istočnim dijelovima Švicarske u kojima su živjeli rimokatolici običaj se njegovao bar do 1940-ih. Grob bi se podizao unutar crkve na Veliki četvrtak, a tijekom noći s Velikog petka na subotu bila je čast čuvati grob (Anon6 2017) Peter Kern napisao je knjigu o ovom običaju u St. Gallenu. On je sam kao mladić čuvao grob (Slater 2012). Danas se običaj postavljanja groba održao u nekim crkvama, ali se više ne čuvaju.

Usporedba dalmatinskih i poljskih čuvara

U Poljskoj i Dalmaciji održavaju se svake godine festival Žudija odnosno parada Turaka. Obje manifestacije održavaju se prve nedjelje nakon Uskrsa. Šime Strikoman je začetnik Festivala žudija koji se 2001. godine prvi put održao u Vodicama pod nazivom *Susret Žudija Dalmacije* (Anon7). Na prvom susretu uz vodičke žudije došle su i žudije iz Tisnoga, Šepurina s otoka Prvića, Vrlike i Metkovića (Anon8 2018). S vremenom kako se broj sudionika povećavao naziv je promjenjen u *Smotra Žudija Dalmacije*, a od 2011. nosi naziv *Festival žudija*. Do 2007. godine Festival se održavao u Vodicama, a od tada svake godine u drugoj župi. Festival nije natjecateljskog karaktera te mu je cilj promocija ovog običaja. Na zadnjem festivalu u Kominu su 2017. sudjelovale trideset četiri žudijske posade. Za analizu će se uzeti trideset tri posade koje zadovoljavaju sve uvjete *žudijstva* (odrasli muškarci kostimirani u odore koji u smjenama čuvaju Kristov grob tijekom svetog trodnevlja).

Od 1993. u Grodzisk Dolny održava se parada Turaka iz Podkarpackie vojvodstva, a od 2003. ovo je postala parada u kojoj sudjeluju čuvari groba iz cijele Poljske (*Ogólnopolska Parada Straży Wielkanocnych/Svepoljska parada Uskrsne straže*). Parada se 2017. godine održala s četrdeset osam župa i dvije tisuće sudionika. Sudionici su paradirali gradom s pratećim orkestrima (Anon9 2017).

Na temelju videosnimaka i fotografija sudionika sa *Festivala žudija* i *Svepoljske parade Uskrsne straže* iz 2017. godine usporediti će se uniforme i oružje čuvara Kristova groba. Uniforme vojnika su raznolike i u Dalmaciji i u Poljskoj. Poljski čuvari odjeveni u vojnike nose vojne uniforme nalik onima iz 19. stoljeća. Kape ili šeširi su bogato urešeni. Najčešće se imitiraju uniforme iz Kościuszkovala ustanka, Napoleonskih ratova i Varšavskog vojvodstva. Na glavi se većinom nosi stilizirana i bogato ukrašena kaciga-kapa na kojoj se nalazi perje ili cvijeće.

Čak dvadeset pet čuvarskih posada je na zadnjem festivalu nosilo ovakve kape koje su najčešće zelene boje. Kacige stilizirane, bez ukrasa, nalik njemačkim kacigama iz prvog svjetskog rata nosilo je pet posada. Još su se nosile jednostavnije kape s jednim perom, kape nalik onima Napoleonovih trupa, službeničke kape te fesovi. Pet posada je bilo obučeno u odore rimskih vojnika te su nosili kacige kakve su nosili Rimljani.

Većina vojnika nosila je crne kravate i bijele košulje na kojima bi nosili smeđi sako (19 posada). Dvanaest čuvarskih momčadi je bilo obučeno u crne sakoe. Zabilježen su još sive, bijele, crvene, crno-bijele, crno-narančaste i crno-smeđe odore. Većina ih oko pojasa nosi crne remenove. Čak trideset šest posada je imalo crne hlače. Bijele hlače nosili su tri momčadi, a zabilježen su i smeđe, crvene i ružičaste. Od pet rimskih psada, samo dvije ekipe su imale plašt koji je oba slučaja bio crvene boje.

Uskrnsni Turci najviše nose sablje (dvadeset ekipa). Kopljima grob čuva petnaest posada kojima treba pridodati i tri ekipe koje uz koplja imaju i štitove. U jednoj posadi muškarci nose koplja, a žene sablje. Puškama se brani pet ekipa. Svi Uskrnsni Turci nose crne cipele za razliku od hrvatskih žudija koji nemaju strogo definiranu obuću. U Poljskoj je služba čuvanja te samo shvaćanje vojske svečanija od dalmatinskog poimanja. Uniforme žudija u Hrvatskoj su mornarske, tradicionalne narodne nošnje i odore rimskih vojnika. Na festivalu žudija u Kominu 2017. čuvari četiriju župa su nosile mornarske odore, pet ih je bilo u narodnim nošnjama, a čak osamnaest u odorama rimskih vojnika. Ostale župe su nosile uniforme koje se ne mogu svrstati u nijednu kategoriju.

Mornari čuvaju grob u Opuzenu, Kominu, Slivno Ravnom i Baškoj Vodi. Prve tri navedene župe nalaze se na maloj geografskoj udaljenosti u dolini Neretve. U neposrednoj blizini bili su i rogotinski mornari još 1930-ih. Poslije su ih u Rogotinu zamijenili rimski vojnici. Narodna nošnja nosi se u Vrlici, Tisnom, Murteru, Vrgorcu i Promini.

Trinaest žudijskih posada nosi kacige rimskih vojnika, trinaest ih ima kape, a čteiri nemaju pokrivala za glavu. Mornarske kape su modre i crne boje. Kape u narodnih nošnji su crno-crvene i crvene. Boje kaciga su smeđe, zlatne, zelene, sive i srebrene boje.

Gornji dio odore u sedam posada je crne boje. Također sedam ekipa ima bijeli gornji dio uniforme. Četiri ekipe imaju plave uniforme, a isto toliko imaju smeđe. Dvije posade nose zeleni gornji dio uniforme. Sedam posada nosi višebojni gornji dio (žuto-ljubičasto, prugasto bijelo-plave, crveno-smeđe, crveno-ljubičaste, žuto-crveno-ljubičasto, sivo-zeleno, smeđe-crveno-bijelo). Donji dio uniforme je većinom crn (četnaest žudija). Tri mornarske ekipe imaju modre hlače. Zabilježeni su bijeli, zeleni i crveni donji dio uniforme. Od ekipa koje nose plašt, šest ih ima crvene boje. Postoje ekipe s crnim, žutim te crvenim i crnim plaštom.

Sedam ekipa koje su obučene u rimske vojnike nosi sandale. Šesnaest ekipa ima strogo određeno nošenje crnih cipela, a deset posada nema uniformiranu obuću.

Koplja nose dvadeset tri ekipe od kojih dvanaest ima i štitove. Tri posade nose kubure, a po jedna sablje i puške. Dvije posade nemaju oružje.

Ukupno je osamnaest posada bilo odjeveno u rimske vojnike, šest u narodnu nošnju i četiri u mornare. Čuvari iz Lobora su vatrogasci. Posade iz Marije Bistrice, Knina, Oštarije i Katuna-Kreševa se ne mogu svrstati u ovu podjelu uniformi. Iako čuvari groba iz sjeverne Hrvatske prisustvuju festivalu žudija oni nastankom i tradicijom ne pripadaju dalmatinskim žudijama.

Zanimljiva je usporedba nazivlja dalmatinskih *Žudija* i poljskih *Turaka*. Iz biblije je jasno da Kristov grob tri dana čuvaju Rimljani koji su bili pogani, dakle čuvari su nekršćanski element u priči. Veliku ulogu u osudi na smrt i raspeću su imali farizeji i razularena masa koja je tražila krv, koji su bili etnički Židovi. Pilat, simbol Rima pere ruke i slijepo provodi zakon i želje židovskog naroda kojeg predstavlja Kajfa, veliki svećenik. U pučkom shvaćanju, krivci za raspeće bi bili Židovi, a Rimljani bi bili tek izvršitelji. U prijašnjoj liturgiji Velikog petka postojala je molitva za *otvrdnute* Židove. Iz ovakvog shvaćanja krivnje Židovi su u pučkoj pobožnosti postali i izvršitelji, dok su Rimljani posve zaboravljeni iz poimanja krivice za Kristovo raspeće. U Metkoviću gdje su zabilježeni najstariji čuvari koristi se naziv žudije, dakle Židovi. Gluščević ga je vjerojatno donio sa sobom iz Loreta. Da je ovo nazivlje rašireno diljem mediterana svjedoči i činjenica da u Barceloni postoji običaj oblačenja Židova na Veliki petak koji se također oblače u odore rimskih vojnika te sudjeluju u procesiji (Anon10, 2017). U malom sicilijanskom mjestu San Fratello na Veliki petak ujutro održava se *Festa dei Giudei* (Fešta

Židovi) kada seljani maskirani u Židove proslavljaju Isusovu smrt (Borello, 2018). U španjolskom gradiću Baenu postoji običaj *Turba de Judíos* gdje kostimirani Židovi s bijelim i crnim repovima na kacigama bubnjanju ulicama.

U poljskoj verziji pučkog shvaćanja krivice Turci su također nekršćanski element. U Jeruzalemu baziliku svetog groba čuvaju muslimani te su glas o tome mogli pronijeti hodočasnici i Red svetog groba koji je djelovao u Poljskoj. Turci su svojim višestoljetnim osvajanjima bili prijatnija opstanku kršćanske Europe. Čuvari bi dakle uvijek bili ne samo nevjernici već neprijatelji vjere i Božjeg puka.

Početak službe čuvanja hrvatskih i poljskih čuvara se razlikuje. Poljaci većinom počinju čuvati grob na Veliki petak dok Hrvati grob uglavnom čuvaju od Velikog četvrtka.

Za razliku od dalmatinskih žudija (s iznimkom Vrlike) u Poljaka sve žudije ne padaju u ponoć. U nekim župama je običaj da u ponoć izađu i plešu ili pucaju na ulici. U župi Gospe Snježne u Vidu kraj Metkovića žudije nakon padanja u ponoć se vraćaju na misu i na dan Uskrsa sudjeluju na misama. Dužnost čuvanja groba je čast, a padanje u Uskrsnoj noći je svojevrsni spektakl.

U prošlosti su čuvari bili samo neoženjeni mladići. Ova praksa potječe iz svakodnevnog života kada su u vojsku odlazili mladići koji su većinom bili neoženjeni. Ovim se pokazuje da su se čuvari od svojih početaka shvaćali kao vojska i da se nisu razvili iz općenarodnog posjećivanja i molitve nad grobom na Veliki petak. U današnje vrijeme što zbog nedostatka mladića, što zbog nevoljkosti prepuštanja običaja mladima u pojedinim župama ne postoji zapreka za čuvanje koje se tiču dobi i bračnog stanja. Ova praksa bi mogla ugroziti očuvanje običaja. Industrijalizacijom i promjenom načina života mnogi običaji zamiru. Običaji se prenose s koljena na koljeno, sa starijih na mlade. Ako ne dođe do prijenosa običaj umire zajedno sa starijom populacijom.

Broj čuvara varira od župe do župe kako u Poljskoj tako i u Hrvatskoj. U župi Sv. Ilije u Metkoviću, izvorišnoj župi dalmatinskih žudija, dvanaest čuvara zajedno s Judom kao trinaestim članom čuva grob. Broj čuvara se u mnogim župama mijenjao s vremenom te i danas varira.

Vlasti nisu uvijek bile blagonaklone prema čuvarima kako u Dalmaciji, tako ni u Poljskoj. Prema predaji već su carske vlasti austro-ugarske pokušale zabraniti Turke jer su se bojali okupljanja većeg broja mladića (Anon11). Ni lokalnim

komunistima u poslijeratnoj Jugoslaviji nije bio mio vjerski običaj u kojem se mladići okupljaju s oružjem (Dragić 2009: 31). Rezultat pritiska bilo je napuštanje ovog običaja u mnogim župama u Poljskoj i Dalmaciji. Za zamiranje običaja ne mogu se samo okriviti lokalni komunistički dužnosnici (nije postojala službena zabrana ni na državnoj ni na lokalnoj razini) jer je ovaj običaj zamro u Švicarskoj koja nikad nije bila pod komunističkom vlašću.

Zaključak

Običaj čuvanja Kristova groba tijekom svetog trodnevlja bio je raširen diljem Europe. Iako prvi pisani tragovi pokazuju da se grob čuvao u Poljskoj već u 18. stoljeću, ovaj običaj se u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća raširio diljem Europe. Do njegovog zamiranja dolazi nakon Drugog svjetskog rata, a do ponovne revitalizacije krajem 20. stoljeća. Danas se održava u Dalmaciji, jugoistočnoj Poljskoj te pojedinim župama u Austriji, Bosni i Hercegovini, Litvi, Rumunjskoj, Mađarskoj i Srbiji. Komparativnom analizom poljskih i dalmatinskih čuvara zaključeno je da je zajedničko svim čuvarima da predstavljaju vojnike, imaju uniforme, vođu, oružje, drže stražu pokraj improviziranog Kristova groba unutar crkve u smjenama, služba im počinje na Veliki četvrtak ili Veliki petak, a završava na Uskrs. Ovo su izvorni elementi običaja koji je ostatak liturgijske drame. S vremenom su u svim župama običaju dodavani lokalni elementi te izmjenjivani pojedini dijelovi kao što su broj čuvara.

Održavanje Festivala žudija i Svepoljske parade Uskrsne straže podiže svijest o čuvanju groba kao vrijednoj baštini te se ona uzdiže iz lokalnih okvira i smješta u regionalni i nacionalni kontekst. U budućnosti bi bilo zanimljivo vidjeti smotru europskih čuvara Kristova groba. Uslijed nedostatka literature na engleskom jeziku o ovom fenomenu raširenom po Europi kao i samoj nedovoljnoj istraženosti među čuvarima i župljanima postoji uvjerenje o autohtonosti i jedinstvenosti običaja u njihovim vlastitim župama i krajevima.

Raznolikost ovog običaja unutar samih dalmatinskih i poljskih župa pa čak i na mikropodručjima onemogućava dublju analizu. Predlažem da se napravi komparativna analiza čuvara Kristova groba unutar Dalmacije pa čak unutar mikropodručja npr. doline Neretve kako bi se došlo do detaljnijih zaključaka o autohtonosti pojedinih elemenata običaja i vanjskim utjecajima.

Literatura

- Anon1. 2017. „Sestruncji nakon 60 godina vratili žudije“, Novi list online 9. travnja, <http://novilist.hr/index.php/Zivot-i-stil/Sestruncji-nakon-60-godina-vratili-zudije> (08.01.2018)
- Anon2. 2016. „Čuvari 'Kristovog groba' u Varešu“, Al Jazeera 26.ožujka, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/cuvari-kristovog-groba-u-varesu> (08.01.2018)
- Anon3. 2012. „Turki - czyli niezwykła tradycja wielkanocna“, Deon, 15. travnja <https://www.deon.pl/inteligentne-zycie/lifestyle/art,368,turki-czyli-niezwykła-tradycja-wielkanocna.html> (08.01.2018)
- Anon4. (2013) „Easter in Poland“, Saint Jude. <http://www.stjudefw.org/church/easter-in-poland/> (08.01.2018)
- Anon5. „Church of the Crucified Jesus, in Pievenai“. Mazeikiutvc <http://mazeikiutvic.lt/en/church-of-the-crucified-jesus-in-pievenai/> (08.01.2018)
- Anon6, 2017. „Swiss Easter Traditions“, Public Holidays, <https://publicholidays.ch/easter/> (08.01.2018)
- Anon7, „Vodički festival žudija“, Vid. <https://www.vid.hr/zudije/festivalz.htm> (08.01.2018)
- Anon8. 2017. „Povijest festivala Žudija“, Info Vodice. <http://www.infovodice.com/27-festival-zudija/812-povijest-festivala-zudija.html> (08.01.2018)
- Anon9. 2017. „XIV Ogólnopolska Parada Straży Wielkanocnych“, Ziemia Debicka. 5.svibnja <http://ziemiadebicka.pl/xiv-ogolnopolska-parada-strazy-wielkanocnych/> (08.01.2018)
- Anon10. 2017. „La Settimana Santa a Barcellona Pozzo di Gotto: i celebri appuntamenti“, 24 live 13. travnja. <http://www.24live.it/142185-la-settimana-santa-barcellona-pozzo-gotto-celebri-appuntamenti> (08.01.2018)
- Anon11. „Wielkanocna tradycja Turków trwa“, Gmina i miasto Koziegłowy, <http://www.koziegłowy.pl/aktualnosci/1179> (08.01.2018)
- Batušić, Nikola. 1975. „Scenska slika liturgijske drame iz obrednika zagrebačke stolne crkve“, *Dani hvarskog kazališta* Vol.1 No.1, Čakavski sabor, Split, 1975, str. 57-72
- Car-Mihec Adriana. 1975. „Liturgijska drama i njezino porijeklo“, *Fluminesia*, god 8. (1997.), br. 1-2, str. 83-91

- Del Borello, Rochelle. 2018. „An early Easter in Sicily“, Sicily Inside and Outside, <https://sicilyinsideandout.com/tag/san-fratello/> (08.01.2018)
- Demović, Miho. 1985. Obredna drama u srednjovjekovnim liturgijsko-glazbenim kodeksima u Hrvatskoj, *Dani Hvarškoga kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol.2 No.1*, Književni krug, 1985, Split
- Dragić, Marko. 2009. „Čuvari Kristova groba u crkvenopučkoj baštini Hrvata“, *Ethnologica Dalmatica*, 17, str. 5-32
- Fitzgerald Christina M., Sebastian John T. 2012. *The Broadview Anthology of Medieval Drama*, Broadview Press
- Gerlinde, Maria. 2017. „Salzburg’s easter traditions“, B Special Tours. 9.travnja <http://www.bspecialtours.com/easter-traditions-in-austria/> (08.01.2018)
- Gliwa, Andrzej. 2017. „Wielkanocne straże grobowe zwane turkami“ Dziedzictwo niematerialne http://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/Czytelnia/Turki.pdf (20.12.2017.)
- Hemons, D.D. 2010. „Forty Hours Devotion: How did this popular Eucharistic devotion come about?“, *OSV News Weekly*, <https://www.osv.com/OSVNewsweekly/Story/TabId/2672/ArtMID/13567/ArticleID/3512/Forty-Hours-Devotion> (02.01.2018.)
- Hourihane, Colum (ur). 2012. „Liturgy“, *The Grove Encyclopedia of Medieval Art and Architecture*, Oxford University Press
- Malavrazić, Sonja. 2014. „Riznica – Čuvari Hristovog groba“, Radio Televizija Srbije, 19. siječnja <http://www.rts.rs/page/radio/sr/story/24/radio-beograd-2/1498917/riznica--cuvari-hristovog-groba.html> (08.01.2018)
- Pipas, Domantas. 2015. „Easter-Jews: A Dying Ritual in Lithuania“, *Transterra Media*, 9. travnja. <https://www.transterramedia.com/collections/3862-easter-jews-a-dying-ritual-in-lithuania> (08.01.2018)
- Slater, Julia. 2012. „Easter customs have deep roots“, *Swiss Info*, 8. travnja <https://www.swissinfo.ch/eng/easter-customs-have-deep-roots/32409924> (08.01.2018)
- Söptei, Zsuzsanna. 2016. „Krisztus-katonák: egy alig ismert magyar húsvéti szokás“, *Szeretlek magyarország* 26. ožujak,

<https://www.szeretlekmagyarorszag.hu/krisztus-katonak-egy-alig-ismert-magyar-husveti-szokas/> (08.01.2018)

- Uličný, Petr. 2011. Christ in Motion: Portable Objects and Scenographic Environments in the Liturgy of Medieval Bohemia, *Theatralia*, vol. 14, str. 24-59
- Uzun C. i Petcov Andree Adrian. 2010. „Traditions and customs of Paulician Bulgarians in Banat (Romania)“, *Lucrari Stiintifice Seria I*, Vol. 12 (2010.), br. 3, str. 1-6
- Woolf, Rosemary. 1972. *The English Mystery Plays*, University of California, Berkley i Los Angeles.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CUSTOM OF GUARDING CHRIST'S TOMB IN DALMATIA AND POLAND

(Summary)

Easter liturgical drama was developed from description of resurrection from Matthew's Gospel. Out of this drama custom of guarding Christ's tomb in Church was developed. Guardians are costumized soldiers who are doing their service several days before Easter. Tomb is being guarded in shifts. This Easter custom is widely spread in south-eastern Poland and Dalmatia in Croatia. In Poland they are called Easter Turks while in Croatia they are *žudije*. Comparative anlyses shows similarities and connections between *žudije* and Turks which leads to conclusion they have same origin. Every year parade od Easter Turks are being held in Poland and festival od *žudije* in Croatia. These events are promoting this Easter custom.

Key words: *Guardians of Christ's tomb, Easter Turks, Dalmatian žudije, Easter customs*